ARIËNSLEZING SEPTEMBER 2025.

DE STRIJD IN ZIJN TIJD!

Ter introductie, in ben Dick Buursink, voormalig politicus en bestuurder. Een leven als politicus. Interessant hoor, lieten mensen vaak weten, maar intussen…..? Een politieke beweging is in wezen een gedrocht. Een toevallige groep mensen die zich laat verenigen op een ogenschijnlijk samenhangende visie op de toekomst van de samenleving. Met vaak onnavolgbare spelregels en, als vereniging van individuen, blootgesteld aan voortdurende nieuwe ontwikkelingen.
In een democratische rechtsstaat. Dat nog wel. Het is spannend, regelmatig frustrerend, maar ook onwaarschijnlijk uitdagend. In het politieke bedrijf is het meestal schaken op veel borden tegelijk. Dat spel en de inhoud van de (vaak tijdsgebonden) problematiek. Het ruiken aan en bestuderen van alternatieven. Het kritisch beoordelen, en uiteindelijk het organiseren van een politieke meerderheid. Een proces dat er idealiter op gericht is de samenleving beter te laten functioneren. En dat alles onder het vergrootglas van de openbaarheid.
Wat je doet moet rechtmatig zijn, moet de toets door een Rechter kunnen doorstaan. Het moet rechtvaardig zijn in die zin dat het uit te leggen is en voor de meeste mensen aanvaardbaar is als best mogelijke oplossing voor een probleem.
Zo werkt onze democratie tegenwoordig, in tegenstelling tot die van de negentiende eeuw. Vanuit deze sociaaldemocratische achtergrond sta ik hier. Ik zal in mijn verhaal de geschiedenis en strijd voor een beter leven van mijn eigen familiegeschiedenis gebruiken.

ONS LEVEN IN ENSCHEDE.

De strijd. Eerst maar eens de Buursinks. Oorspronkelijk bewoners van een klein boerenbedrijf op de rand van de Eschmarke. Kleine boeren, die wat bij verdienden als thuiswever, het was armoede en keihard werken. Zoals veel boeren kozen ze rond 1865 dan ook om de boerderij te verlaten en als textielarbeider in de snel groeiende textielindustrie aan de slag te gaan. Voor een zesdaagse werkweek met **twaalfurige werkdagen** wordt in de fabriek rond 1870 door een wever 6 gulden verdiend. Voor een huiswever lag dat rond 1860 op 3 gulden per week. Daar kwamen natuurlijk de inkomsten uit het boerenbedrijf nog bij, maar toch was de keuze tussen buffelen als keuterboerderijtje op schrale zandgrond of werken in een textielbedrijf voor velen snel gemaakt. Het waren volgens de overlevering door armoede en ontberingen ‘kleingemaakte’ mensen. Herman, de opa van mijn vader en ook Gerrit, de vader van mijn vader. Onaanzienlijke mannen, Gerrit zelfs fysiek te zwak om in het leger dienst te doen.
Arm en lichamelijk kapot gemaakt door de slechte arbeidsomstandigheden in de textielfabrieken leefden zij hun leven. Dat was de wereld van mijn voorouders in Enschede tussen 1850 en 1900.

Alphons Ariëns beschreef de omstandigheden in het toenmalige Enschede als volgt: Citaat;

Ze klosten 's morgens vóór zessen al naar de fabriek, vanwaar ze 's avonds na achten terug sjokten, waarna verschillenden nog zo lang mogelijk op hun eigen stukje land gingen werken. Het was een sjofele stoet op klompen met een blikken koffiekan. Daartussen schoven bleekneusjes van kinderen, die de slaap in hun ogen hadden als bleke schimmen mee. Een werkweek van 66 uur (kort tevoren nog van 80 uur) per week in een ruimte die de hele dag, om het garen vochtig te houden, met hete stoom werd vol geblazen. Het licht was slecht, de lucht nog slechter. Het gewone middagmaal bestond uit een schaal aardappelen (…) waardoor maagkwalen door ondervoeding even gewoon waren als longtering bij het regelmatig inademen van oliestank en vezelpluizen. De werkman werd voor een werktuig in plaats van een medewerker aangezien. Het kapitaal behandelde hem als een ding, niet als een mens.

IN LEIDEN.

Mijn opa Hillenaar van mijn moeders kant is geboren in 1893 in Leiden kent deels een andere strijd. Een stadskind, geboren aan de Raamgracht.

RAAMGRACHT LEIDEN ROND 1900

Hij heeft zijn leven beschreven vandaar dat ik hem kan citeren. Veel ellende en armoede ook voor zijn familie en ook hij is begonnen in de textiel op zijn twaalfde. Een katholieke familie met 10 kinderen en mijn opa was de derde in de rij. Voor de gewone verpauperende massa veranderde er eind negentiende eeuw niet veel. '***De armste arbeiders leefden in holen, sterk vervuilde, vaak vochtige en kille verkrotte verblijven'***, beschreef een onderzoek door een commissie van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Ze verdienden net genoeg om niet dood te gaan. De kloof tussen arm en rijk werd in de tweede helft van de negentiende eeuw steeds dieper en zichtbaarder. De rijke herenhuizen in de steden

tegenover de **sloppen, stegen en achterbuurten waar rond 1900 40% van de Nederlandse bevolking woonde**.
Om alle monden te voeden in Leiden was zijn vader, naast zijn werk als wever, 's avonds barbierbediende terwijl zijn vrouw als huisnaaister een paar cent verdiende. Op zijn **twaalfde** mocht mijn opa Jeroen, met een pokkenbewijs van de gemeente, aan het werk. Wevershulpje bij zijn ome Jan. In zijn eigen woorden een klein pukkie dat nauwelijks over het weefgetouw kon kijken. Kinderarbeid, ja dat vond men toen ook. Ondanks het Kinderwetje van van Houten uit 1874.

Opa Hillenaar en de fabriek. Te jong, te klein, te vrij en te brutaal. Hij had in de drie jaar daarna meerdere baantjes. Het beroerdste baantje was bij een leerlooierij. Na het verwijderen van de haren op de huiden moesten deze soepel worden in de looiweekputten waarvoor onder andere hondenstront werd ingezameld. Smerig werk.
Met een vriendje ging hij naar *geheelonthouders* avonden van de Rooien'. Tegen de zin van zijn katholieke vader. Hij heeft er een mooi liedje geleerd. Een van de punten in de strijd tegen armoede en verpaupering.

Nee, nooit zal ik drinken.
De drank die altijd voort,
Onmerkbaar maar zeker,
De mensenvreugd verstoord.
De drank die zoveel jammer,
Door de eeuwen heeft gebaard.
De vijand van de mensheid.
De gezel op dee'z aard.

Prachtige tekst, maar mijn opa kende ik als iemand die wel een borreltje lustte. Maar dat terzijde. En dan vindt er in Leiden een grote verandering plaats. Als je baas niet beter wil betalen ga je naar een ander land.
In 1908 werd er personeel geworven voor de firma Timmerman & Werner in Rheine. Zijn familie Hillenaar emigreerde na een korte verkenning van zijn vader vanuit Leiden, met alle kinderen naar Rheine. Een nieuw huis, meer loon en betere werkomstandigheden. Economische migranten! *Gelukzoekers* zouden ze tegenwoordig genoemd worden. Het was voor mijn opa een groot avontuur. Voor het eerst van zijn leven in de trein en naar een vreemd land. Wonen in een nieuw gebouwd huis, meer verdienen en veel Nederlanders in de buurt. Het grote verschil met de Buursink-tak, In essentie dus een meer ondernemende familie. Ook een manier om de strijd voor betere omstandigheden te winnen!Dit is de wereld in de tweede helft van de negentiende eeuw voor veel mensen.

Terug naar Rheine. Daar werd mijn opa volwassen, kreeg ook Duitse vrienden. Was actief lid van de Nederlandse gemeenschap en speelde in de toneelclub. Kreeg verkering met een meisje van Scheppink uit Rijssen en moest in 1913 trouwen. Vanwege het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vertrok de hele familie op 1 augustus 1914 terug naar Nederland. Naar Twente waar de familie van zijn vrouw uit Rijssen vandaan kwam.
Omdat zijn schoonvader betrokken was geweest bij de grote jutewevers staking stond de hele familie Scheppink daar op de zwarte lijst. Geen werk. Een maatregel die diende om mensen te disciplineren. Wie niet horen wil moet voelen, dat onrecht, die willekeur!
Dan maar naar Enschede. Opa vond werk bij Van Heek. Aan vier weefgetouwen in de fabriek Transvaal aan de Lage Bothofstraat. Geen 23 mark meer verdienen maar 12 tot 13 gulden per week. Terug in de armoede en terug naar een slechte woning,

Om te schetsen wat in Enschede de situatie was een citaat uit het boek '*MIJN RODE JAREN*' van G.J.M. van het Reve die ook in de textiel werkte.

"Als kind, veertien jaar. Om zes uur 's morgens waren de straten van Enschede vol mensen. 's Winters trokken ze met klepperende klompen door de spaarzaam verlichte straten. Men verteld het verhaal van een vreemdeling die van dit spookachtige gerucht wakker werd, het venster open rukte en zich verbijsterd afvroeg wat deze sombere klompenparade dan wel betekende.
Ik zie me weer in de fabriek komen. Het is nog donker in de weverij, hier en daar brandt een zwak lichtje, een gloeiende spijker. In de ongewone stilte hoor ik de schuifelende voetstappen der wevers, die hun getouwen opzoeken. Het is een hol en triest geluid. Ik ga een der gangen in en kom bij mijn eigen getouwen, waar men voor mij een houten verhoging heeft gemaakt. Zonder die verhoging kan ik niet achter de kammen kijken. Eensklaps beginnen de grote kamraderen te draaien en de assen, honderden meters lang over de lengte van de weverij draaien mee. De drijfriemen naar de getouwen zwiepen heen en weer. Het geluid zwelt meer en meer aan, alsof iemand met een ontzaglijk zware stem begint te grommen. Dat gaat harder en harder en dan, plotseling floept het licht aan en zie ik het licht van de sterke booglampen honderden mensen bij de getouwen staan. Het is zover, de getouwen worden aangezet. Samen met Oom Willem bedien ik zes getouwen. Het doffe, dreigende grommen der tandraderen vormt de ondertoon; het klikklakken van het riet dat de draad van de inslag vastslaat, de slagstokken, die de spoelen tussen de draden der schering heen en weer doen schieten, maken de eigenlijke melodie. Een eeuwig herhalend motief het kent geen variatie en doet de aandacht versuffen. Men moet het hoofd leegmaken want ik moet de touwen 'bedienen'. Dat wil zeggen dat ik doe wat zij van mij eisen: ik vul hun domme werkkracht aan met mijn in machinaal bewegen verstarde denken 's Maandags krijgen wij de loonzakjes. Ik krijg het vierde deel van de opbrengst der zes getouwen en ik had een goede week: f 4,20 stond er op mijn zakje."
MIJN RODE JAREN – G.J.M. van het Reve

.

Geen openbaar bestuur dat verantwoordelijkheid neemt voor welzijn, of het organiseren van betrokkenheid. Een ***Nachtwakersstaat*** waar de overheid zich

richtte op veiligheid, tegen geweld en diefstal. Dit kwam wel ter discussie begin twintigste eeuw.
Feitelijk kwam na 1850, met de Grondwet van Thorbecke (1848) structuur in de verdeling van taken en bevoegdheden tussen Gemeenten, Provincies en Rijk.
Belangrijkste uitdaging vond Thorbecke wel dat de samenleving *maatschappelijk* moest leren denken. Een mentaliteitsverandering, **dat er een algemeen belang is, en dat dat ook het eigen belang dient.**
Om de chaos van de Bataafse Republiek te voorkomen werd in eerste instantie in de Grondwet beperkt kiesrecht ingevoerd. Maatstaf werd de hoogte van de belastingaanslag. Niet de arme sloebers waar Ariëns zich mee verbonden voelde.
Mijn opa's en hun familie

De aandacht voor de beroerde huisvesting en de armoede van de verpauperde bevolking begon toe te nemen in ons parlement. Tweede Kamerlid Westerhof stelde dat ***'arme mensen in vervuilde, koude, donkere ongezonde woningen zedelijk en stoffelijk verbasterden en dat het gevolg een uitgeput en gebrekkig mensenras is'***
Slecht voor de ontwikkeling van ons land. Apathische mensen, ziek, zwak en onderontwikkeld en zonder ambitie. Hoge kindersterfte hoorde er bij. Ter illustratie. In de lijn van mijn opa Hillenaar kwam ik in de stamboom Gijsbertus Hillenaar tegen, geboren in 1865. Hij kreeg tussen 1887 en 1902 met zijn vrouw elf kinderen. Vier overleden direct bij de geboorte, één leefde twee dagen, één leefde acht maanden en uiteindelijk overleefden er vijf. Dit was geen uitzonderlijke situatie. Steden groeien snel maar de armoede en sociale ellende zijn gigantisch. Mijn opa Hillenaar zelf kreeg vier kinderen maar twee zijn jong overleden. Ook zijn vrouw hield aan hun slecht te ventileren vochtige woningen bronchitis over en overleed al jong.

De opinie van de 'boven ons gestelden' bleef dat mensen zelf in hun behoeften moeten weten te voorzien. Dat **de overheid vooral belemmeringen moest wegnemen. En juist dat werd een steeds groter probleem.** De bevolking van gemeenten groeide snel. Enschede bijvoorbeeld tussen 1850 en 1900 van iets meer dan 3.500 naar ruim 24.000 inw. Gemeenten begonnen steeds meer de druk te voelen om zich intensiever met de ruimtelijke planning en kwaliteit te bemoeien.
Ter illustratie een beeld van de woningmarkt. In 1900 had Nederland ongeveer 5 miljoen inwoners en 900.000 woningen. **Gemiddeld dus ruim 5 mensen per woning**. Even ter vergelijking, nu heeft ons land 8 mln. woningen voor 18 mln inwoners.

60% van die 900.000 woningen bestond uit een of twee kamers (waarbij die tweede vaak een berghok of klein keukentje was. Geschat werd dat ongeveer 2 miljoen inwoners, 40% in omstandigheden woonden waaraan de wetgever een einde moest maken.

KRIMWONINGEN IN ENSCHEDE.

Belangenbehartiging moest hoe dan ook meer collectief georganiseerd worden om invloed te krijgen. In 1881 vindt de oprichting van de ***Sociaal-Democratische Bond (SDB)*** plaats. Voor het eerst in Nederland een organisatie opgericht waarbij verschillende verenigingen van arbeiders lid worden. Met name in Noord- en Oost-Nederland is de SDB van groot belang geweest voor de opbouw van de socialistische beweging. Ook internationaal organiseerde men zich.
In 1889 werd tijdens de **Tweede Internationale** in Parijs de eerste mei officieel gekozen als **Internationale Dag van de Arbeid**. Belangrijkste eis toen, **de achturige werkdag**.
Op die eerste 1 mei viering in 1890 werd in Enschede al een achturen-betoging gehouden. Extra politie werd ingevlogen, de burgemeester vreesde voor rellen! Van 66 uur naar een werkweek van 48 uur, een droom?!
In 1889 wordt de eerste moderne vakbond in ons land opgericht. De ***Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkers Bond (ANDB)***. Kenmerkend, centraal beleid met betaalde vakbondsbestuurders, een sterkte weerstandskas (en dus hoge contributies), eigen acties, hulp voor de leden, eigen publicaties en scholing.

Gebaseerd op de Britse vakbeweging.

In 1902 vond in Enschede een grote staking plaats die begon met dekenwevers die verbetering van de arbeidsomstandigheden eisten. Dekens werden toen geweven uit textielafval uit de weverijen. Het was smerig en laagbetaald werk. Er zijn mooie spotdichten geschreven over de fabrikanten. Het onderstaande was naar aanleiding van de staking van 1903 die door dekenwevers was begonnen.

Hier ligt van Heek
Van Richtersbleek
Lombok en Kremersmaten,
De duivel zel
Hem in de hel
Wel dekens weven laten!

De eisen van de kleine groep dekenwevers leidden tot een conflict waarbij voor het eerst textielfabrikanten het systeem van uitsluiting toepasten. Zonder loon en zonder directe betrokkenheid van arbeiders werden ze het conflict ingezogen. Onder de textielarbeiders werd dat als een onrecht gevoeld. De hele stad werd op deze manier in deze arbeidersstrijd gedwongen. Uithongeren tot de overgave!
Steeds meer werd de sociale kwestie niet alleen een probleem van één bevolkingsgroep, maar iets dat het hele land aan ging. Opstand, acties en stakingen waren het resultaat van onvoldoende politieke aandacht vanuit de politiek. In Twente worden voor het eerst omvangrijke stakingen georganiseerd. Arbeiders pikken het onrecht niet langer. Ook de kerk begon zich te roeren.

De katholieke kerk komt in beweging.
In 1891 beschrijft zelfs **paus Leo XIII** zijn zorg over de ontwikkelingen van de sociale verhoudingen in zijn Encycliek 'Rerum Novarum'.
"Inderdaad de ongekende groei der industrie, de verandering der bedrijfstechniek, de wijziging in de onderlinge verhoudingen tussen patroon en arbeiders, de opeenhoping van rijkdom bij weinigen en het gebrek bij de grote massa, voorts enerzijds het groter zelfbewustzijn der arbeiders, en anderzijds hun nauwere onderlinge aaneensluiting, bovendien het groeiend zedenbederf, – al deze factoren hebben de strijd doen ontbranden…

Ariëns liet zich nadrukkelijk inspireren. Hij probeerde veranderingen tot stand te brengen en werd daarom ook gewaardeerd. Van het Reve noemde hem om die reden in zijn boek *Mijn Rode Jaren*. Toch was Ariëns niet van het conflictmodel.

Enschede kent uiteindelijk een lange geschiedenis van sociale strijd. Zeker begin twintigste eeuw, waarbij enerzijds stakingen en anderzijds uitsluiting zorgden voor oorlog tussen arbeiders en fabrikanten. Welbewust werd door de fabrikanten het conflict gezocht. Langdurige stakingen en strijd waren het gevolg. De grote staking van 1932-1933 was echt een oorlogsverklaring aan de stad. Mijn opa Hillenaar raakte steeds meer betrokken bij die sociale strijd. Actief lid van de SDAP. Gemeenteraadslid in Lonneker en, na de samenvoeging, nog twee jaar in Enschede. Ook actief in de vakbond de Eendracht. In 1932 als tweede voorzitter van de Eendracht voorop in de strijd tegen opnieuw een loonsverlaging. Deze grote staking trof de hele stad, duurde zeven maanden en werd uiteindelijk weer verloren. Alle moeite en ontberingen voor niets geweest. De frustratie was enorm en mijn opa schrijft daar over. Het hoofdbestuur van de Eendracht werd in Enschede op de bijeenkomst in Ons Huis gemolesteerd door woedende arbeiders. Het verlies trok diepe sporen.
Zeven maanden staken. Die keiharde sociale strijd in Twente heeft naar mijn mening gezorgd voor een situatie waarbij de textielindustrie als potentiële werkgever onaantrekkelijk werd. Mijn broers en zussen werden niet geacht in de textiel aan de slag te gaan.

Solidariteitsacties voor de Twentse textielarbeiders in Nederland

COLLECTE

op

Maandag 8 Augustus 1910,

ten bate der

uitgesloten Textielarbeiders

te Enschedé.

De onderstaande organisaties bevelen deze Collecte bij de inwoners van Hof van Delft en Vrijenban ten zeerste aan.

De Delftsche Bestuurdersbond.
De afd. Delft v/d Ned. R. K. Volksbond.
De Christelijke Besturenbond.

Ariëns ontliep de conflicten min of meer en dacht dat door een vorm van arbeiderszelfbestuur te introduceren fundamentele verandering tot stand te brengen. Stichtte textielonderneming ***de Eendracht*** in Haaksbergen. Het moet een bedrijf worden waarin de werknemers én beperkte medezeggenschap krijgen én in de mogelijke winst kunnen delen. Bevorderen van opleidingen en daarmee minder afhankelijkheid van de broodheer waren afgeleide doelen. Idealistische kaders voor een menselijk leven, dat meer moet zijn dan alleen overleven. Maar gedoemd te mislukken in die tijd.

Mijn opa Hillenaar hoefde bij textielbedrijf Jannink na de staking niet terug te komen. Na een paar maanden werkloosheid kwam hij terecht bij de Boeren Arbeiders Textiel Onderneming (BATO). Niet aangesloten bij de traditionele textielwerkgevers. Hij bleef actief in vakbond en is na twee jaar uiteindelijk gevraagd om vakbond bestuurder geworden van de Transportarbeidersbond. Strijdbaar en betrokken, de rest van zijn leven. Pas in 1917 , na invoering van het Algemeen Kiesrecht voor mannen en in 1919 ook voor vrouwen veranderde de wereld in Enschede.

Dit is wereld van strijd nog maar twee generaties terug.

De overheid werd actiever. Het Parlement is de situatie zat. Gemeenten moeten geprikkeld, verplicht en desnoods gedwongen worden het probleem van de slechte leefomstandigheden aan te pakken. In die zin was de ***Woningwet*** *van 1901* **het symbool van een andere kijk op de rol van de drie overheden.**
Min of meer tegelijk werd ook de **Gezondheidswet** in 1902 aangenomen. **Hiermee maakte de Rijksoverheid zich verantwoordelijk voor Volkshuisvesting en Volksgezondheid met Gemeenten als uitvoerders.**
In de toelichting op de Woningwet gaf de Minister ook een analyse van het maatschappelijk probleem waarmee ***De volksgezondheid, het zedelijk peil en de materiële levensstandaard met de volkshuisvesting samenhangt.'***

Verordeningen rond kwaliteitseisen, nadenken over en afstemmen van projecten en locaties, eisen aan slaapplaatsen gescheiden voor jongens en meisjes. Aanleg van drinkwater en elektrische leidingen, riool, voldoende frisse lucht enz. enz. De plaatselijke Gezondheidscommissie moet woningen beoordelen en zo nodig onbewoonbaar verklaren.
In Enschede dat vaak voorop liep werd door Burgemeester Edo Bergsma (goed in gevoerd als VNG voorzitter en Eerste Kamerlid) samen met textielfabrikanten kansen gezien om wooncorporaties op te richten. Deze konden, met financiële steun van het Rijk de groeiende bevolking opvangen, Pathmos was een vernieuwende tuindorp- ontwikkeling, **1000 woningen** gebouwd tussen 1914 en 1928.

Tuindorp Pathmos

Niet alleen wonen, maar ook recreëren, een badhuis, winkels, een school en een park hoorden bij de plannen. Er zijn weinig wetten die op het leven van Nederlanders en het uiterlijk van stad en land zoveel invloed hebben gehad. Weliswaar waren de krotten en achterbuurten niet weg te poetsen maar de nieuwbouwkwaliteit haalde wel het beeld over wat een goede woning was overhoop. De strijd is niet voor niets geweest. Van Nachtwakerstaat transformeerde ons land in de eerste helft van de twintigste eeuw naar de verzorgingsstaat.

TOT SLOT.

Mijn vader werkte nog zijn leven lang bij Textielfabriek Holland aan de Parkweg. Chef van de rijgzaal. Baas over zeventig vrouwen Tot hij met bijna 40 dienstjaren zijn werk verloor. Deze KNTU fabriek sloot in 1966.

Ik ging als gevolg hiervan als veertienjarig jongen aan het werk bij drukkerij Boevink. **Leerling-Boekdrukker**.

In die zin ben ik de laatste in de rij die te jong aan de slag ging. Met goedkeuring van het Arbeidsbureau, dat wel. Deze jongen van nog net veertien begin 1967 te werken en wordt Meester Gezel. Hij komt dankzij volwassenonderwijs in de avonduren, en net als zijn opa Hillenaar via activiteit in de Grafische Bond, in de lokale Enschedese politiek terecht. Wordt Gemeenteraadslid, Fractievoorzitter, Regiobestuurder, Wethouder en Gedeputeerde.

Een carrière die honderdvijftig jaar geleden echt ondenkbaar was voor een arbeiderskind. Dankzij ***'de strijd in zijn tijd***'' is dit in twee generaties toch mooi bereikt. Mijn opa's zouden trots zijn!
Dank voor uw aandacht.